

A magyar gyógyszerészet a Nagy Gazdasági Világválság idején

dr. Dobson Szabolcs

Előzmények

Az I. Világháború után kialakult új gazdasági rendszerben az egész világ az USA rövidlejáratú kölesöneitől függött, de az továbbra is csak a belső piacaira koncentrált és folyamatosan változtatta hitelpolitikáját. Végül 1928 januárjában a Federal Reserve (FRS avagy Fed, az USA jegybankrendszere) úgy értékelte, hogy a részvénytőzsdéi árak túlságosan magasak és túlzottak a spekulációk is, így 3,2%-ról 5%-ra emelte az alapkamatot. Ennek hatására az USA-ba áramlott a tőke, erre válaszul a többi országban is felemelték az alapkamatot, ami deflációhoz vezetett. Mindezt tovább tetézte az 1929. augusztusban kezdődő gazdasági recesszió. Világszinten túltermelés alakult ki, s hatalmas mennyiségű cikk vált eladhatatlanná, ráadásul megindult az ipari forradalom harmadik hulláma is. Ezek után 1929. október 24-én, a „fekete csütörtökön” megkezdődött a részvénytőzsdéi recesszió is, sokan innen számítják a válság kitörését. Ekkor – mindmáig tisztázatlan okokból kifolyólag – a New York-i tőzsdén eladási láz tört ki, a részvények árfolyama hihetetlen mértékben zuhanni kezdett. Az igazi mélypont október 28-án jött, ekkorra 19%-os (hozzávetőlegesen ötven milliárd USA-dollárnyi veszteség) csökkenés mutatkozott.

Az Federal Reserve rendszer 1913-as létrehozása után a legnagyobb amerikai bankok nem érezték felelősségüknek betölteni a végső hitelezői feladatokat, mivel ez a központi bankok feladatkörébe tartozik. Így több csődhullám söpört végig az Egyesült Államokon a válság alatt. Az első csődhullám 1930. októbertől – decemberig tartott, ami bankpánikhoz is vezetett és végső hitelező hiányában nagyon sok bank csődjét jelentette. A következő csődhullámot a restriktív költségvetési politika okozta és 1931. júniustól decemberig tartott. Végül pedig a válság mélypontján végigsöpör egy harmadik csődhullám is 1932 decemberétől 1933 márciusáig. Ekkortájt a munkanélküliség az USA-ban 2%-ról 25%-ra nőtt.

Ami hazánkat illeti, 1926 óta megkezdődött Magyarország eladósodási folyamata. Súlyos külső egyensúlyhiány jellemezte ekkoriban a magyar gazdaságot, amit csak újabb külföldi hitelekkel volt képes kompenzálni. Így a Jegybank kénytelen volt felélni arany- és devizatartalékait. Mindezek mellett az I. Világháború után megszűnt tőkeimport tovább nehezítette hazánk helyzetét. A külföldi pénzpiacok sorra omlottak össze. A bankpánik Magyarországra is áterjedt. 1931. július 13-án elrendelik a háromnapos bankszünnapot, ami a bankok és a tőzsde teljes bezárásával kívánta felszámolni a bankpánikot. Újboli megnyitásuk után korlátozták a betétkifizetéseket augusztus 14-ig. 1931. augusztus 16-án aranypengőrendelettel nyugtatják a betétekeseket, ami minden augusztus 15-e előtt elhelyezett betétet aranypengő alapra helyez, így megőrzik az értéküket. 1931. július 17-én áttértek a kötött devizagazdálkodásra. További intézkedésként pedig a kormány 1931. december 22-én (transzfer-moratórium) hirdet, amiben beszüntették a hosszú lejáratú tartozások fizetését és létrehozták a Külföldi Hitelezők Alapját a Magyar Nemzeti Bankon belül. Végül csak 1937-ben került sor megállapodásra a törlesztésről a hitelezőkkel. 1932 júliusában Hitelrögzítő egyezményekben megállapodnak a rövid lejáratú tartozások fizetésének felfüggesztéséről is. 1932-ben Gömbös nemzeti munkaprogramjában is szerepel a bankkonszolidáció, de ez nem történik meg végül, mivel az állami vállalatok is törlesztésképtelenek.

A válság alatt közel 20%-kal esett vissza az ipari termelés; a vas- és acélgyártás, a bányászat (szénbányászat kivételével), a kohóipar, a gépgyártás, valamint a faipar szenvedte el a legnagyobb termeléseszköket. A mindennapi, nélkülözhetetlen cikkek kibocsátása csak kisebb mértékben csökkent, a textilipar, bőripar, papíripar, vegyipar, villamosági ipar és a konzervipar pedig növelni is tudta kibocsátását.

Hazánk legjelentősebb gazdasági ágazata a mezőgazdaság volt, amely a korabeli kivitel 70%-át bonyolította; éppen ezért érintette igen érzékenyen a gazdaságot a külkereskedelmi cserearányromlás mellett a Magyarországon különösen nagyra nyíló agráröllő. A válság a magyarországi búzaátlagárakat 1934 elejére mélypontra süllyesztette (az 1928-as 30 pengő/mázsa átlagárról 10 pengő/mázsa alá), ami az egész világon példátlanul számított, csak az argentinai árszínvonal volt hasonlóan alacsony. Az alacsonyabb árak alacsonyabb bevételeket eredményeztek, ami a gépesítés és a műtrágyahasználat csökkenéséhez és ezáltal a terméseredmények romlásához vezetett. A válság alatt a mezőgazdasági termelők rendkívüli mértékben eladósodtak.

Gyógyszerészet

Németország

Németországban a gyógyszertárak forgalma 1929-ben az előző évihez képest még 9 -11%-al nőtt, majd 1930-ban 8 – 9%-al, 1931-ben pedig újabb 11-14%-al csökkent. A nagy és „sokszor átkozott” konkurrensnek számító drogériák esetében a dinamika szinte azonos. A drogériák mindazonáltal relatíve előretörték és raktárukban jelentős mennyiségű gyógyszerkészterméket (korabeli elnevezéssel a „különlegességeket”) tartottak. Eközben fokozatosan előtérbe kerültek a gyári késztermékek: míg pl. 1924-ben a gyógyszertári összeforgalom 30,4%-a volt receptúrai munkálat, ez az arány az 1928-as évre 22,8%-ra csökkent. Már ez is arra készítette a patikákat, hogy rezsiköltségeik csökkentésével és a személyzet nagyobb kihasználásával válaszoljanak. Így pl. Poroszországban 1921-ben 3484 gyógyszertárban 3580 alkalmazott gyógyszerész dolgozott, míg 1927-ben, bár a patikák száma 3709-re emelkedett, azokban az alkalmazottak száma gyakorlatilag azonos maradt.

1929-ben kb. 1000, míg a válság tetőpontján, 1933 kezdetén mintegy 2000 alkalmazott német gyógyszerész volt munka nélkül, vagy dolgozott rövidített munkaidőben. Ez utóbbi szám a német alkalmazott gyógyszerészek kb. 20%-át jelentette.

Magyarország

A gyógyszertárak gazdasági leromlását külföldön és itthon egyesek legfőképpen a különlegességi és a drogista kérdés egymással szerves összefüggésben álló két okában jelölték meg.

Idézet (Löcherer Tamás: A gyógyszertárak gazdasági helyzete. Gyógyszerészi Hetilap 36-37 (1930))

„A drogista kérdés mindig fenyegető árnya mindent elsöprő veszedelemmé fejlődött, a különlegességek elszaporodása következtében. A közönség mind nagyobb rétege vásárolja ezen elkészített gyógyszereket a drogériákban és amilyen arányban emelkedik a különlegességek száma, éppen ilyen arányban nő a drogériák eme illegitim forgalma és csökken a gyógyszertárak bevétele és jövedelme.(...) Jövedelmünk csökkenését a magas rezsitételeken kívül a gyógyszerkülönlegességek csekélyebb haszonkulcsa okozza, mert míg a recepteknél az árún kívül meglehetősen értéket képviselő munkateljesítményt is adunk el, addig a kész gyógyszereknél csak bizonyos százalékgengedménnyel vagyunk kénytelenek megelégedni. A kiszolgálás gyorsaságát azonban elkészített voltuk okozza és így magyarázható az egyes alkalmazottakra eső forgalmak emelkedése is. Ez idézte elő, hogy a receptúra lecsökkenése folytán személyi leépítések következtek be és hogy az olcsóbb, úgynevezett technikai segéderők elszaporodtak.(...). A gyógyszertárak forgalma ma már – fekvéstől függően – 50-60%-ban (sőt, volt olyan gyógyszertár, ahol 70-75%-ban) a gyógyszerkülönlegességekből áll és ezzel a ténnyel számolnunk kell, mert ezt semmiféle rendelet megszüntetni alig fogja tudni. Ez a fejlődésnek egyik iránya, amelyhez alkalmazkodott – sajnos – az orvos, a gyógyszertár és a közönség egyaránt.”

A drogista és a különlegességi kérdés mellett (amelyek voltaképpen a bevezetőben említett ipari forradalom harmadik hullámának a következményei) voltak azonban más okai is a patikák gazdasági gondjainak: a **gyógyszertárak 1920-as évek végétől megugró száma**, az **emelkedő rezsiköltségek**, az **alacsony munkadíjak**, az **állami intézmények gazdasági válsága**, valamint az **eladósodás**.

A gyógyszertárak számának emelkedése *(amelyet, mit a mai liberalizáció korabeli, bizonyos értelemben vett analógiát érdemes lenne külön is kutatni)*

Ami a **patikák számának jogadomány útján történő emelkedését** illeti, a „Csonka-Magyarországon” 1921 december 31-én 980 gyógyszertár állt a betegek rendelkezésére, 1925 december 31-én 1120, ami 1929 december 31-re már 1251-re emelkedett. Vagyis, az első 8 évben átlagosan évente 34, míg 1929-ben 41 új gyógyszertár felállítását engedélyezték (szemben az ausztriai évi 10, a csehszlovák 43, a jugoszláv 24 és a németországi 76 új patikával). Ezekkel konkurráltak a drogériák és az illatszertárak is, háttérben a csökkenő lakossági vásárlóerővel, sőt bőkezűen adományozták a házi és a kézi gyógyszertárakat is (házi gyógyszertárai voltak a Társadalombiztosító Intézetnek, a MÁV és a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének), valamint fokozott tevékenységet folytatott az Országos Egészségügyi Anyagraktár is, ami voltaképpen a proletárdiktatúra kreatúrájaként indult 1919-ben. Mindez oda vezetett, hogy pl. az 1925 év végén működő 1120 patika közül 523 még munkatárs tartására sem volt képes. Ami Budapestet illeti, itt 1910-ben 100 gyógyszertár 380 gyógyszerésszel dolgozott (a lakosság szám ekkor 791.748 volt). Az 1922-es évben 120 patikában számuk 340-re csökkent, majd 1930-ban az akkori 163 gyógyszertár már csak 240 gyógyszerészt foglalkoztatott. Volt a városban 14 olyan patika, amelyek nem voltak képesek egy állandó gyógyszerész foglalkoztatására sem (ekkor Budapestnek 960.000 lakosa volt). Gaál Endre (országgyűlési képviselő, a Magyar gyógyszerész Egyesület és a Budapesti Gyógyszerész Testület elnöke) 1931 júliusában országosan 200 felesleges gyógyszertárról írt).

Volt olyan (Róth Manó budapesti gyógyszertártulajdonos), aki Madách Ember tragédiájából az eszkimó imáját idézte a Gyógyszerési Hetilapban: „Ha Isten vagy, tegyed, könyörgök, hogy kevesebb ember legyen és több a főka” majd „*numerus clausus*”-t, azaz a pályaralépés korlátozását követelte.

A gyógyszertárak gazdasági gondok miatti értékcsökkenését az is mutatja, hogy 1930 körül vételáruk már csak a forgalom kétszeresét érte el, szemben a korábbi háromszoros értékkel.

A rezsiköltségek

Az **üzleti rezsiköltségek** elérték a bevétel 23-25%-át, tetézve még a tőkék kamatozásával is, ami, a szigorú hatósági előírásoknak való megfelelési kényszerrel és a közönség és az orvosok által feledésbe ment, így raktáron maradó gyógyszerkészletekkel szintén versenyhátrányt jelentett a kis alapterületű, egyszerűbb, olcsóbb alkalmazottakkal dolgozó drogériákkal szemben. Az alkalmazott gyógyszerészek persze kifogásolták, hogy béreiket egyszerű rezsiköltségként kezeljék a tulajdonosok és leépítésekkel, illetve „minimum alatti fizetésekkel” és kizsákmányolással (éjjeli inspekciókkal, záróra-hosszabbításokkal) védekezzenek a növekvő költségekkel szemben.

A gyógyszerész munkanélküliség ily módon Magyarországon sem volt ismeretlen: 1929-ben pl. az akkori mintegy 1200 alkalmazott közül a bejelentett és be nem jelentett munkanélküliek száma 150-200-at tett ki.

Az alkalmazottak anyagi és karriergondjait egy-egy idézet világítja meg (Kis Andor: Gazdasági helyzetünk: Gyógyszerészek Lapja XXIV. évfolyam, 9. sz. (1929 május 1.).

„A fizetés olyan, hogyha egy-egy szolid, magábazárkózott és sorsába beletörődött nőtlen kollega ki is húzza belőle hónap végéig, addig a szintén szolid, de családot alapító kartárs bizony alapos finanszsenivel kell, hogy megáldva legyen, ha be tudja osztani.”

„Nem lehet szó nélkül hagyni azt, hogy pl. egy budapesti nagyforgalmú gyógyszerár tulajdonosának 28 éves fia minden lelkiismeretfurdalás nélkül adja be kérvényét fővárosi patikajogért – és állítólag meg is kapja – míg sokan 15-20 évi becsületes munkásságunk, öt évi harctéri szolgálatunk és vitézségi kitiüntetéseink dacára nem is tartjuk ildomosnak elhalászni az érdemesebb öregek előtt a jogot. Egy ilyen fiatal jognyertestől – ki segéd idejét is mint főnök töltötte el – milyen szociális érzéket várhat az alkalmazotti kar?”

A munkadíjak rendezésének kérelme – a receptdíj ötlete 1931-ből

A patikák kiadásait a fent már említetteken (éles piaci verseny, lakossági vásárlóerő-csökkenés, rezsiköltségek, adósság-törlesztések) kívül növelte az 1929 január 1-től az alkalmazott gyógyszerészek számára is kötelező öregségi biztosítás, amit részben a munkáltató állott. Ugyanakkor a munkadíjak rendezésére a válság előtt, 1928-ban került sor. Löcherer Tamás rendezési javaslata 1931-ből (Löcherer Tamás: A munkadíjak emelésének szükségessége. Gyógyszerészi Hírlap, 54-56 (1931):

„Tisztában vagyunk mindannyian, hogy az áremelések mennyire népszerűtlenek a nagyközönség előtt, de sajnos a folyton szaporodó gyógyszerárak, a drogériák és illatszertárak illegitim gyógyszerárúsítása és a közönség vásárlóerejének csökkentése által, más mód a gyógyszerárak anyagi helyzetének rendezésére nincsen. Ha munkadíjaink emelésébe a felsorolt érvek dacára sem egyeznének bele, úgy kérjük annak megengedését és elrendelését, hogy változatlan munkadíjak alkalmazása mellett, minden recepten a kiszolgálás munkadíját is felszámíthassuk. Ez teljesen célszerű és amellet indokolt is, mert hiszen a gyógyszer elkészítésének munkadíja nem jelenti egyúttal a kiszolgálás körül felmerült üzleti költségek fedezését is.”

Az állami intézmények gazdasági válsága

Gyakran előfordult az 1930-as évek elején, hogy az államkincstár, illetve egyes törvényhatóságok hónapok, vagy akár él év óta nem fizették ki tartozásaikat a gyógyszerárak felé. A MÁV Betegbiztosító pl. 1931-ben csak a Magyarországi Gyógyszerész-Egyesület és a Budapesti Gyógyszerész Testület ismételt sürgetésére kezdte kifizetni a gyógyszerárszámláit, de más esetben a gyógyszerész szervezetek a népjóléti és a pénzügyminiszter közbenjárását kérte (ráadásul akkor emelték 50%-al (2%-ról 3%-ra) a gyógyszerárak forgalmi adóját).

Az eladósodás

Az 1920-as évek második felében a magyar gyógyszerészi kar 8-10 millió pengő adósságot csinált, mert rendbehozta a régóta elhanyagolt patikákat és fejlesztették árúkészletüket. Ennek a bőséges hitelekkel jellemezhető időszaknak a vége jelentette a világválság. A nagykereskedők immár nemhogy nem hiteleztek, hanem igyekeztek kinnlévőségeiket behajtani. Ekkor tűnt ki, hogy a patikák nagy része hitelképtelen, mert az árúhiteleken kívül más hitelek törlesztésére és rendezésére sem személyi hitelt, sem gyógyszerárakra megfelelő kölcsönöket felvenni nem voltak képesek. Készpénzhitelt tehát nem kaptak, arúhitelüket kimerítették. A potenciális hitelezők nem szívesen nyújtottak hitelt a gyógyszeráraknak, mert a kölcsönt a személyjogú patikáktól nem tudták behajtani. A személyi jog csak más okleveles gyógyszerészre, közös kérvénnyel volt átruházható, míg a patika berendezési tárgyait a törvény védte az üzemmenet zavartalanságának érdekében.

Az eladósodottság felszámolása és a hitelképesség visszaszerzése érdekében számtalan elképzelés született (bevonva pl. a gyárakat és a nagykereskedőket is), de a válság időszakában ezek egyike sem jutott a megvalósulás stádiumába.

Erkölcsei következmények, avagy nincs új stikli a nap alatt

Előjáróban: az erőhatású szerek vény nélkül történő expedálásáról van szó. 1931-ben nagy szenzációt jelentett a tisztifőorvos fővárosi közgyűlésen elhangzott beszámolója, miszerint a mérgekkel történt öngyilkosságokból megállapítható volt, hogy a gyógyszertárak jelentékeny része az erős hatású szereket orvosi rendelvény nélkül adja ki. Így a főváros területén legalább 30-35 olyan patika volt, amelyben Veronalt, az Allonalt, a Domatrint, stb. mindennemű korlátozás nélkül adtak ki. A tisztifőorvos felhívta a gyógyszerésztestület figyelmét erre, hozzátéve, hogy ha nem tudnak rendet teremteni, akkor a polgármester útján a kormány legszigorúbb intervencióját fogja kérni (t.i. a tisztifőorvos).

Végszó, avagy Gaál Endre intelme minden korok reformereinek

„Az ilyen reformok (t.i. az államosítás, amely egy volt az akkoriban forgó mentőötletek között) mindig eszembe juttatják azt a régi görög államot, ahol a törvényjavaslatnak egész eredeti és szellemes módja dívott. Bárki indítványt tehetett valamely fennálló törvény megszüntetésére, vagy megváltoztatására, de a javaslattévő kötéllal a nyakán jelent meg a fórumon a népgyűlés előtt. Ha a javaslatot nem fogadták el, ott a helyszínen nyomban felakasztották. Nem akarok olyan rigirózus eljárást a reformerekkel szemben, de mindenesetre ajánlom az újítási láz hevének csökkentését, mert azzal csak fokozzuk a meglévő bajokat. Nem szabad egy meglévő jól bevált törvényt a hangulat vagy a mindenáron való újítás kedvéért feldönteni. Ha a törvény jó, azt végre is kell hajtani és ekkor a törvénnyel nincs semmi baj.”